

Et importeret begreb uden naturlige fjender?

Professionsbegrebets rejse fra amerikansk sociologi til europæiske fagkampe

Af Jesper Eckhardt Larsen

Professionsbegrebet er relativt nyt i vores del af verden. Før det bredte sig ud over hele erhvervs- og uddannelsesområdet var der oftest tale om for eksempel "lærerstanden" eller forskellige "erhverv". I de senere år kan der iagttages en kraftig opblomstring i brugen af professionsbegrebet. Derudover hersker der en bemærkelsesværdig konsensus omkring dets brug i vor tid for eksempel i diskussionen af skolelærerne og læreruddannelserne, hvor man må lede forgæves efter kritiske røster imod og/eller egentlige fjender af professionalisering. Begrebet er i moderne tid knyttet tæt til funktionalistisk amerikansk sociologi fra ca. 1920-30. Den skandinaviske uddannelsesverden beskrives i denne artikel som stående i et krydsfelt, nogen ville endda mene et kampfelt, imellem en kontinental europæisk tradition og en tiltagende amerikanisering. Ud fra dette perspektiv kritiseres det importerede professionsbegreb i forhold til de indfødte europæiske og skandinaviske begreber, der tidligere og parallelt anvendes om nogle af de samme forhold. Begreber som stand, kald og dannelse er måske stadig mere passende at benytte for vores skandinaviske erhvervs- og uddannelsesverden. Denne artikel analyserer betydningen af både den ændrede sprogbrug og de manglende fjender i en skandinavisk kontekst.

Introduktion

Der hersker en dobbelt hermeneutik i socialvidenskabernes forhold til samfundet. Disse videnskaber tolker den sociale verden gennem observation, analyse, kategoriseringer osv., men den sociale verden er ikke blot et passivt objekt for observation og fortolkning. Ofte kommer de sociale begreber fra videnskabelige undersøgelser som enten velkomne bekræftelser eller ubehagelige udfordringer af eksisterende selvforståelser, og den sociale virkelighed svarer igen og fortolker fortolkningerne.¹ Med oprindelse i amerikansk sociologi er professionsbegrebet blevet en populær selvforståelse. Professionsbegrebets nyere opblomstring

---

1 Giddens 1984: 249.

i de europæiske velfærdstater ligner et resultat af en dobbelt hermeneutik, som forenklet kunne lyde således: Visse forskende sociologer analyserede skolelærere med diagnosen: ”Dette er en semiprofession”, og svaret lød tilbage fra skolelærerne fra omkring årtusindskiftet: ”hvis vi er noget, så er vi i hvert fald en rigtig profession.”²

Professionsbegrebet er i traditionel skandinavisk sammenhæng en fremmed fugl, men har både nationalpolitisk og fagpolitisk fået en bemærkelsesværdig opblomstring igennem de seneste ca. 20-30 år. Hvad er denne opblomstring tegn på – om ikke den er helt tilfældig? Der skal ikke i denne sammenhæng tages stilling til, om det relativt nye professionsbegreb er skadeligt eller gavnligt. Det skal dog undersøges nærmere, hvad for konnotationer det moderne professionsbegreb har haft i sit udgangspunkt, og hvordan det er blevet modtaget af den europæiske samfundsforskning og i det politiske spil om visse erhverv. I lyset af den ovenstående dobbelte hermeneutik er disse spørgsmål langt fra kun af forskningsmæssig interesse, men er af stor betydning for en stillingtagen til den politiske, faglige og uddannelsesmæssige udvikling.

Den komparative uddannelsesforsker Jürgen Schriewer omtaler i en analyse af komparative metoder begrebet *indfødt sociologi*. Schriewer vil med dette begreb understrege konflikter, hvor en indfødt kulturspecifik sociologi bevidst forsvares direkte som reaktion på universaliserende socialvidenskab. Han nævner for eksempel en bevidst reaktion på den globale dominans af anglo-amerikansk socialvidenskab.³ Ud fra dette perspektiv skal der i denne artikel spørges om, hvilke indfødte europæiske og skandinaviske begreber der anvendes om nogen af de forhold, som det importerede professionsbegreb forsøger at fange? Svaret er begreber som borgerskab, stand, kald, embedsmandsstatus, dannelse og didaktik.

Den skandinaviske uddannelsesverden befinder sig som bekendt i et krydsfelt, nogen ville endda mene et kampfelt, imellem en kontinental europæisk tradition og en tiltagende amerikanisering eller i hvert fald en stigende import af angelsaksiske begreber. Spørgsmålet om forskellene imellem forskellige opfattelser af den historiske fremvækst af middelklasseerhverv eller eksperterhverv er derfor relevant for den uddannelsesmæssige kontekst. Den kan lede frem til en tentativ vurdering af den nordiske reception af professionsbegrebet i både sociologiske, historiske, fagpolitiske og uddannelsesmæssige sammenhænge.

Fra strukturfunktionalisme til revisionisme.

Den amerikanske professionssociologi

Professionssociologiens moderne udspring i den angelsaksiske verden fokuserede ikke mindst på at formulere en tidløs definition på en profession. Der kan med fordel henvises til Halvor Fauske for en uddybende behandling af faserne i

---

2 Tenorth 2006: 580, Grinder-Hansen 2013: 372.

3 Schriewer 2003: 25.

amerikansk og britisk sociologi inden for studiet af professionerne og for en fyl- dig diskussion af definitionsspørgsmålet.⁴

Den første fase, som her skal skitseres med udgangspunkt i den amerikanske sociolog Talcott Parsons, kaldes i senere professionsstudier for en traditionel so- ciologisk og/eller klassisk sociologisk tilgang.⁵ Parsons (1902-1979) var en af det tyvende århundredes mest indflydelsesrige amerikanske sociologer. Han antog ud fra en strukturfunktionalistisk, organisk grundopfattelse, at de erhverv, han definerede som professioner, havde en funktion som sammenhængsskabende i et mere og mere fragmenteret samfund. De tidlige amerikanske sociologer an- tog professionalisme som en tværnational manifestation af senmoderne tenden- ser. De var optimistiske med hensyn til at kunne finde frem til en idealtipe for en profession, som kunne stå lige så stærkt som Max Webers idealtipe om bureau- kratiet. Parsons så professionerne som institutionaliseringer af en ”service-”ori- entering eller en ”tillids-”orientering i civilsamfundet. Han troede, at denne ten- dens kunne modvirke en rendyrket kommercialisme i samfundet, som truede særligt i den meget utilitaristisk prægede amerikanske kontekst.⁶ Han påpege- de det unikke ved professionernes rolle i de moderne samfund, men også man- ge fællestræk mellem ”the economic man” og ”the professional man.” Ikke noget tidligere samfund havde i den grad bygget centrale institutioner på professionel ekspertise:

”Det virker evident at mange af de væsentligste aspekter af vores samfund i væsentlig grad er afhængig af den uhindrede funktion (smooth functioning) af professionerne. Både udviklingen af og anvendelsen af videnskab og humanistisk viden (science and li- beral learning) er fortrinsvist udøvet i en professionel kontekst.”⁷

Professionsudøvernes autoritet var funderet på ”funktionelt specifik teknisk kompetence” i udøvelsen af deres funktion.⁸ Der var for Parsons tale om en ret uproblematisk og stærkt legitimerende kontinuitet imellem videnskabeligt base- ret uddannelse og professionel praksis. Hans position er forklaret bl.a. hos den norske historiker Jan Heiret som en analytisk adskillelse af tilliden til vidensba- sen hhv. til magten i den bureaukratiske position, modsat Max Webers kombina- tion af disse to aspekter i én idealtipe.⁹

---

4 Fauske 2008.

5 For eksempel hos Scully & Halley 2009.

6 Scully & Halley 2009: 204.

7 Parsons 1939: 457.

8 Ibid.: 460.

9 Heiret 2003: 205.

Talcott Parsons (1902-1979) var en af det tyvende århundredes mest indflydelsesrige amerikanske sociologer. Hans positive syn på professionerne har fået varig betydning. Han antog ud fra en strukturfunktionalistisk, organisk grundopfattelse, at de erhverv, han definerede som professioner, havde en funktion som sammenhængsskabende i et mere og mere fragmenteret, utilitaristisk og økonomisk fikseret moderne samfund.

Kilde: https://commons.wikimedia.org/wiki/Talcott_Parsons#/media/File:T._Parsons.jpg
Ophavsperson: Own work, CC BY-SA 3.0

Parsons' optimistiske syn på professionerne stod længe som dominerende i amerikansk sociologi, men blev i 1970'erne udsat for en skarp kritik. Anti-autoritetsbølgen i 1960'erne og 1970'erne gav sig bl.a. udslag i en professionskritik, som havde en dagsorden, der lød: Uddannelse er overvurderet, og professionernes høje sociale status er udemokratisk. Den amerikanske sociolog Randall Collins formulerede uddannelsernes egentlige betydning for professionerne yderst kritisk:

”De stærke professioner er dem, som har omringet deres arbejde med sociale ritualer og gjort deres verdslige erhverv til en produktion af ”hellige” symboler. Uddannelsens betydning for professionerne afspejler at uddannelse er en særlig moderne og sekulær form for ritual. Dermed har professioner, som ønsker at højne deres sociale status, at professionaliseres, en mere og mere tilgængelig ressource gennem ekspansionen af højere masseuddannelse.”¹⁰

Collins afviste stort set den indholdsmæssige betydning af den viden og de kompetencer, som en uddannelse kan give. Dette er den stik modsatte position af den strukturfunktionalistiske, og Collins henviser da også flittigt til Webers ideer om statusgrupper og social afgrænsning, og han søger støtte til kritikken af uddannelsernes ideologiske ”skin” af meritokrati hos de franske sociologer Pierre Bourdieu og Jean-Claude Passeron.¹¹

Disse to eksempler fra den amerikanske professionssociologi viser store latente spændinger i vurderingen af uddannelsernes betydning for professionerne. Særligt lægerne var et yndet tema for denne sociologi. Det blev enten understreget i funktionalistisk ånd, at ”science” (positivistisk videnskab modsat tradition) tillært gennem en lang akademisk uddannelse var det urokkelige grundlag, som

---

¹⁰ Collins 1990: 26.

¹¹ Collins 1990: 36.

gav den professionelle læge autoritet, kunne indgyde tillid og legitimere en høj status. Eller helt modsat, at lægernes videnskabelige uddannelse var en tom markør, et ritual, og den egentlige udøvelse af professionen lærtes som et håndslag når vedkommende læge deltog i praksis.

Når angloamerikansk professionsteori anvendes for at forstå dagens erhvervs- og uddannelsesudvikling i de skandinaviske lande, følger mange af disse spændinger med. Der er dog også i denne tradition et rigt repertoire af definitionsforsøg, analyser, debatter og kritikker af professionerne. Nyere danske oversigter peger, med udgangspunkt i den traditionelle amerikanske sociologi, på en række særtræk, som et erhverv bør have for at det skal kunne kaldes en profession.¹²

Syv karakteristiske træk kan trækkes frem:

1. En selvstændig uddannelse med basis i en videnskabelig institution (et videnskabeligt vidensgrundlag);
2. En vis autonomi i udøvelsen af sine arbejdsopgaver (autonomi og plads til at udøve skøn);
3. En organisering af professionens medlemmer (hermed menes faglig organisering);
4. En kollektiv faglig og etisk normativitet (kaldes også et professionsetisk grundlag);
5. Et institutionelt eller alment anerkendt monopol på visse arbejdsfunktioner (monopol inden for jurisdiktionen);
6. De professionelles subjektive identifikation med faget (autenticitet) og
7. De professionelles ansvarlighed for det almene vel (altruisme).

For den videre diskussion er det væsentligt at understrege, at disse lister varierer, og blandt sociologerne gik noget af mode efter den kritiske fase i 1960'erne og 1970'erne.¹³ Dette skyldes særligt, at de kunne anvendes ekskluderende over for dette eller hint erhverv, som ikke var karakteriseret ved et eller flere af disse aspekter. Alligevel kan det iagttages, at årsager som skal diskuteres nedenfor, at definitioner og lister til stadighed dukker op. Det kan være med henvisning til, at dette eller hint erhverv bør blive mere professionelt, sådan som definitionen tilsiger, at det kunne forbedres ud fra disse kriterier, eller at det slet og ret rigtigt gerne vil leve op til et eller andet, som kan kaldes professionelt.

Den kontinentaleuropæiske og skandinaviske reception

Den tyske historiker Jürgen Kocka skrev i 1990 om professionsbegrebet som fremmed i en kontinentaleuropæisk sammenhæng:

---

12 Frit gengivet efter Laursen et al. 2006: 19 og Hjorth 2005.

13 Fauske 2008: 37-38, se figur 1.1. og 1.2 og den følgende diskussion.

”Det er sandt at begreberne professioner og professionalisering har været brugt af socialhistorikere og sociologer, som skrev på tysk. Men disse begreber er ikke ”hjemmeavlede”; de beholder en smag af import, og det er ikke nemt at anvende dem på en social realitet, som har været opfattet gennem og struktureret omkring helt andre nøglebegreber. Begreber som klasse og distinktionen mellem manuelt og ikke-manuelt arbejde har været mere strukturerende for det sociale sprog i tysk sammenhæng end strukturfunktionalistiske kategoriseringer.”¹⁴

Kocka står som en af de fremmeste nyere repræsentanter for borgerskabstilgangen. På dette grundlag er han yderst kritisk over for den lineære moderniseringsstese, som præger professionsbegrebet, og som anses for at være en uudslettelig arv fra den tidlige strukturfunktionalistiske amerikanske sociologi, særligt hos Talcott Parsons. I stedet vil han og andre repræsentanter for borgerskabstilgangen se borgerskabet (inklusive dets erhverv) som en specifik kulturel og socialpsykologisk formation med inspiration fra bl.a. Marx og Weber.¹⁵

Der findes mange historisk komparative studier, som peger på de særlige sociale følger af det usædvanligt distinkte dannelsesborgerskab i tysk sammenhæng. Fritz Ringer opfatter i sin bog *Education and Society in Modern Europe* dannelsesborgerskabets dominans som en af de største forskelle imellem den kontinentale og den amerikanske udvikling. Han opfatter dannelsesborgerskabet som en aktivt konservativ og præmoderne formation: ”en gruppe umoderne mænd i en moderne verden.”¹⁶ Modsat til dette var den amerikanske situation i hans øjne præget af langt mere åbne veje til status og succes. Dette synspunkt er dog blevet kritiseret. Den komparative historiker Peter Lundgren anser i stedet den tyske og kontinentaleuropæiske udvikling for uddannelsesmæssigt at have haft et modernitetsforspring. Dette skyldes den tidlige bureaukratisering af et statsligt kvalificerings- og certificeringssystem. Hvor USA på samme tid (helt frem til slutningen af 1800-tallet) var præget af en udbredt og fatal dequalificering, var de kontinentaleuropæiske lande i den forstand langt mere moderne.¹⁷

Som bekendt blev der etableret effektive, magtfulde og respekterede offentlige bureaukratier i både tyske stater og i Skandinavien forud for industrialiseringen og et godt stykke tid før fremvæksten af parlamentariske styreformer og massedemokrati. Peter Lundgren argumenterer for, at disse bureaukratier var agenter for moderniseringsprocesser, samtidig med at de konsoliderede deres egen magt og position. Ved at være toneangivende og formende for udviklingen

---

14 Kocka 1990: 62.

15 Sciully & Halley 2009: 224.

16 Ringer 1979: 8.

17 Lundgren 1988: 122.

blev de statslige bureaukratier mere respekterede her end i andre vestlige lande.¹⁸ Som følge af denne position blev en central kontekst for de tyske og skandinaviske borgerskaber en stærk orientering imod staten. Kocka kalder det for en ”state-encumberedness,” hvilket vil sige, at disse borgerskaber var *bebyrdede* af en nærhed til staten.¹⁹ Denne nærhed til bureaukratiet satte sit præg på dannelsesborgerskabet på flere niveauer. Dels opstod en generel ambition om at være ansat på embedsmandslignende vilkår, som bredte sig ud over flere erhvervsområder. Dels blev statsligt anerkendt uddannelse på et bredt dannelsesgrundlag til idealet for borgerskabet. Fordi det tyske og skandinaviske dannelsesborgerskabs stats-åg har så stærke implikationer for, hvordan professionerne senere har udviklet sig i disse kontekster, særligt i lyset af de nyere velfærdsstater, er det væsentlig at påpege ophavet til sammenhængene imellem tysk/nordisk borgerlighed og bureaukratiske modeller, magtformer og kulturer. Det vil føre for vidt her at udrede en sammenligning imellem tyske og skandinaviske forhold i detaljer, men de skandinaviske lande skal tydeligvis også regnes som tidligt og effektivt bureaukratiserede, med en høj tillid til staten, og også i Skandinavien er *borgerskab* og *dannelse* to sider af samme mønt.

Det centrale begreb i det kontinentaleuropæiske svar på middelklasseprofessionerne er således borgerlige erhverv. Kocka definerer borgerskabet som følger:

”Dette er ikke blot en kategori, men også en social formation eller gruppe hvis medlemmer deler situationelle karakteristika, en fornemmelse af at høre sammen, fælles holdninger og værdier, såvel som en socialpsykologisk disposition for ens adfærd.”²⁰

18 Dette er meget lig Jan Heirets analyse af forholdene i Norge. Her er stærke paralleller til analyser af den norske embedsmandsstat i 1800-tallet. Heiret 2003.

19 Kocka 1999: 199, 204 og 239.

20 Kocka 1999: 252 note 10.

Dermed er borgerskabet hverken helt sammenfaldende med en identificerbar klasse, reducerbar til en afgrænset socio-økonomisk gruppe eller reducerbar til en gruppe med fælles erhverv.²¹ Borgerskabet omfatter hos Kocka det økonomiske borgerskab (Wirtschaftsbürgertum) og dannelsesborgerskabet (Bildungsbürgertum). Det første ligner dermed *bourgeoisie*-begrebet fra Frankrig, den økonomiske middelklasse, mens det andet henviser til den uddannede og kultiverede middelklasse. Med ophav i det humboldtske dannelsesideal (Bildung) implicerer begrebet dannelsesborgerskab et generelt sociokulturelt miljø, ud fra hvilket et moderne civilsamfund voksede frem fra slutningen af 1700-tallet til op i 1800-tallet. Ud fra et tysk perspektiv var det fra dette kulturelle miljø, at alle middelklasseerhverv udviklede sig.²² Dannelse karakteriserer det oprindelige kulturelle miljø og er værdigrundlaget for fremvæksten af mange af de erhverv, som senere aspirerer til professionel status i velfærdsstaten. Dannelsesborgerskabet manglede klare grænser og var ikke begrænset til en særlig erhvervsgruppe. Det havde heller ikke gruppe-specifikke institutioner, andre end litterære saloner og mere eller mindre formelle kulturelle cirkler, som blandt andre Jürgen Habermas beskrev i sin analyse af fremvæksten af den borgerlige offentlighed.²³

Borgerskabstilgangen understreger dermed i modsætning til den nyere professionstilgang sammenhængen imellem en bred sociokulturel kategori på den ene side og langsigtede økonomiske og/eller kulturelle udviklinger i civilsamfundet på den anden side.²⁴ Kocka påpeger bureaukratiseringens kulturelle og socialpsykologiske virkninger i et bredere samfundsperspektiv med borgerskabet som centralt. Det tyske dannelsesborgerskab var tidligt mere socialt og kulturelt dominerende end det ældre økonomiske borgerskab i modsætning til i andre vestlige lande. Kockas centrale pointe er, at først når formel sekundær uddannelse bliver en fælles formende erfaring for alle sønner af borgerskabet, bliver erhvervsmæssig kvalificering en egentlig rival til kommerciel og entreprenant aktivitet i social anseelse. Som et resultat af den tidlige fremvækst af dette forhold i Tyskland mener Kocka, at et element af embedsmandskultur dominerede det tyske dannelsesborgerskab. Dette skete både direkte, som følge af bureaukratiets direkte magt over sociale og kulturelle aktiviteter, og indirekte via et uddannelsessystem hvis fremmeste opgave var at uddanne embedsmænd.

Kocka kombinerer sin borgerskabstilgang med en understregning af den afgørende betydning af uddannelse og dannelse for den sociale udvikling i Kontinentaleuropa:

”Der er en vis spænding imellem almendannelse (Allgemeinbildung) og faguddannelse (Fachbildung). Max Weber, blandt

---

21 Kocka 1990: 67-69, se også diskussionen hos Scully og Halley 2009.

22 Scully & Halley 2009: 225.

23 Habermas 2009.

24 Kocka 1990: 67-68.

andre, frygtede at fremvæksten af ekspertrollen (Fachmann) på langt sigt ville undergrave eksistensen af det gamle kulturmenne-ske, den bredt dannede og kultiverede personlighed. Hvis vi følger denne tankegang, kan man se dannelsesborgerskabet (som baseres på en høj anerkendelse af værdien af almen dannelse) og professionerne (som baseres på den høje værdi af specialiseret funktionel viden) til en vis grad som konkurrerende identiteter.”²⁵

Almendannelse var væsentligere og mere kulturelt formende end professionsforberedelsen i snæver forstand. Dette hang sammen med, at borgerskabet var et kulturelt og socialpsykologisk fælleskab, som med inspiration i bureaukratiet ville være statens altruistiske tjenere. Det var ikke væsentligt at være (ensidig) ekspert i denne kultur, men (alsidigt) dannet. Naturligvis skulle man også klare sin erhvervsfunktion, men dette var blot en side af at være med i dannelsesborgerskabet.

Hvad betyder henvisningen til det almene i denne sammenhæng? At en gruppe i samfundet (med eller uden ret) kalder sig fortalere for et alment synspunkt virker dubiøst – og dog har dette aspekt måske medvirket til, at dannelsesborgerskabets værdier er blevet taget alvorligt af andre grupper. Meritokratiske, (ud-)dannelsesglade, talentorienterede værdier har i løbet af det tyvende århundrede vundet hævd langt ud over denne grupperings grænser.

En væsentlig strid står altså imellem at betragte det, der kaldes ”middelklasseerhverv” i Kontinentaleuropa, og ”expert occupations” i USA som mere eller mindre isolerede sociale grupperinger, som bare slås for egne positioner (som er Collins’ position nævnt ovenfor), eller at betragte dem som både kulturelt og socialt determinerende for en bredere samfundsmæssig udvikling. Den sidste position er på visse punkter, paradoksalt nok, delt af den tidlige fase i amerikansk sociologi og den nuværende tyske sociologi og historieskrivning. Borgerskabstilgangen er her enig med Parsons om, at middelklasseerhverv har haft implikationer for en større kulturel og socialpsykologisk sammenhæng. Ligheden imellem den strukturfunktionalistiske tilgangs påstand om bredere implikationer for hele samfundet og den nyere vending i tysk sociologi og historieskrivning understreges af David Sciully og Jeffrey A. Halley, som af samme grund kalder den tyske reception for ”neo-traditionalistisk.”²⁶ Deres analyse af den tyske reception lægger vægt på, at tyske historikere og sociologer henviser til amerikansk sociologi for at finde svaret på følgende spørgsmål: På hvilke måder (om nogen) bidrog styrkelsen af middelklasseerhverv (professionaliseringsprocesser) kulturelt og socialpsykologisk til den bemærkelsesværdige stabilitet af liberale demokrati-

---

25 Kocka 1990: 70.

26 Sciully & Halley 2009: 223.

er i den angelsaksiske verden? Det kan være nærliggende i dette spørgsmål at se professionalisme som svaret på spørgsmål om sammenhængskraften i det moderne samfund. Det lægger også op til at vurdere de risici, der samfundsmæssigt set ligger i at afprofessionalisere disse erhvervsgrupper. Bliver hele samfundets normative værdigrundlag påvirket, hvis for eksempel lærerne blot skal være tekniske læringseksperter frem for at være bærere af altruistiske værdier og en fælles etisk og kulturel dannelse?

Tre receptionsstrategier i tysk og skandinavisk forskning – en vurdering

I den kontinentaleuropæiske og skandinaviske reception af professionsbegrebet og i historiske og komparative professionsstudier er der umiddelbart flere strategier i spil. Her skal der gives eksempler på tre sådanne strategier.

En strategi er empirisk at undersøge, hvad for særlige forhold som gør sig gældende for udviklingen af middelklasseerhvervene i den europæiske sammenhæng. Altså at kombinere professionstilgangen med borgerskabstilgangen. Denne strategi vælges for eksempel af den tyske professionshistoriker Hannes Siegrist. Hans centrale synspunkt er, at forskellige faggruppers professionsbestræbelser tidligt var prægede af en moderne *honnet ambition*, professionalisering var så at sige en indgangsbillet til et kulturelt og socialt fællesskab: borgerskabet. Siegrist kalder sin bog *Bürgerliche Berufe* og mener, at forskellene i begrebsbrug er mindre afgørende; det afgørende er nationale særudviklinger i lyset af fælles forskningsspørgsmål.²⁷ I en oversigt over professionerne i norsk samfundsforskning gør tidligere professor ved *Senter for Profesjonsstudier* (SPS) Rune Slagstad rede for en svingende, men dog stigende interesse for studier af professioner i norsk samfundsforskning i perioden fra 1960'erne til i dag. Han påpeger en kontinuitet fra de tidligste tilløb ca. 1960, hvor sociologen Vilhelm Aubert var primus motor for "Akademikerprosjektet", og frem til det center, han selv var professor ved. Denne tilgang adskiller sig ifølge Slagstad fra den amerikanske professionssociologi ved tre gennemgående forhold: 1) Den historiske dimension i forskningen er fremtrædende, 2) den udvalgte modelprofession er ikke medicin, men jura, og 3) orienteringen er fortrinsvist imod aksens stat-profession og ikke marked-profession.²⁸ At disse forhold skulle gøre sig gældende i en skandinavisk kontekst giver god mening på baggrund af ovenstående gennemgang af bl.a. Jürgen Kockas observationer. Særligt statsindbindingen af professionerne og den tidligt veletablerede juridisk uddannede embedsstand har dermed sat sig spor også i det, man med Jürgen Schriewers ord kan kalde den *indfødte* professionssociologi.

En anden strategi er at vurdere, hvordan tilsvarende erhvervsfænomener er blevet behandlet i den kontinentale tradition, og at se, hvordan de to tilgange på visse fronter er modstridende. Det er for eksempel Jürgen Kockas ambition at se,

---

27 Siegrist 1988.

28 Slagstad 2014: 13.

hvordan professionalisering har underbygget, men også udfordret den sociale og kulturelle sammenhæng i middelklassen, som beskrevet ovenfor.

En tredje strategi er at lade professionsbegrebet indgå uproblematisk i videre sociologiske og historiske studier af skandinaviske og kontinentaleuropæiske middelklasseerhverv uden at skelne skarpt imellem forskellige kontekster. Argumentet for en sådan tilgang findes for eksempel hos den svenske sociolog Lennart G. Svensson, som i 2003 udgav en samling professionsstudier sammen med den britiske sociolog Julia Evetts.²⁹ Som udgangspunkt skriver disse også om ”fundamentale historiske årsager for *forskellige* begreber, teorier og analyser af professioner i kontinentaleuropæiske samfund (særligt Tyskland og Skandinaviske lande) i kontrast til angelsaksiske samfund.”³⁰ Ud fra en tese om (total?) konvergens argumenterer de dog for at fremme brugen af den angelsaksiske tilgang:

”Den kontinentale funktionelle nærhed mellem statslige bureaukratier, offentlige statslige universiteter og professioner skabte en minoritet af frie professioner (”freie Berufe” og ”professions liberales”), og foretrak en sociologi baseret på klasser og organisationer, frem for professioner. I de angelsaksiske samfunds mindre centraliserede stater, fik private og relativt uafhængige universiteter og frie professioner, på den anden side, skabt en majoritet af marked-relaterede professioner og en veludviklet professionssociologi, som har haft en stærk verdensomspændende betydning. Men, ved hjælp af såkaldte angloamerikanske neoliberale ideologier og kontinental neoliberalisme, har en omfattende konvergens fundet sted gennem ”new public management,” ”managerialism,” ”entrepreneurialism,” markedsgørelse og mere eksplicite og integrerede arbejdsorganisationer, som har gjort angloamerikansk professionssociologi endnu mere mulig at applicere på kontinentale samfund.”³¹

Argumentet lader til at være, at når vi nu engang har importeret alle vores politiske, faglige og værdimæssige præmisser fra den angelsaksiske kontekst, så kan vores sociologi og historieskrivning følge med. I lyset af den ovennævnte dobbelte hermeneutik er dette måske en lidt for enkel strategi. Er der ikke (stadig) forskelle, som gør en forskel? Politikere og praktikere kan med en vis ret se bort fra om det, de prøver at implementere, kommer fra andre kontekster, men for historikere og sociologer virker dette ikke som en farbar vej. Her må herse en interesse for, hvor vi kommer fra, hvor vi er nu, og på grundlag af sådan-

---

29 Svensson & Evetts 2003.

30 Ibid.: 5.

31 Ibid.: 5.

ne spørgsmål vurdere, hvad det betyder at ”låne” analyser fra ganske anderledes kontekster.

Fra komparative observationer til fagpolitisk front – professionalisering indefra eller ovenfra?

Den amerikanske universitetshistoriker Charles E. McClelland står også i den ovenfor skitserede historisk komparative forskningstradition. I en artikel i 1990 benyttede han begreberne ”professionalisering indefra” hhv. ”professionalisering ovenfra” til at betegne forskellen imellem den amerikanske og den kontinental-europæiske professionsudvikling. Om vurderingen af den tyske udvikling skrev han:

”Hvis de [professionerne i Tyskland] samarbejdede med staten eller andre sociale magter [om at professionaliseres], er de ofte blevet sat i bås for at give efter for ”professionalisering ovenfra,” som angiveligt er en underlegen form for professionalisering, siden hvad staten giver, kan staten også tage væk igen. Eller når den tyske kemi-profession konstant pressede på for højere uddannelsesmæssige krav og krav til certificering, var det så ikke blot for at være ”elitistisk” (og hvorfor dette skulle være galt er sjældent gjort eksplicit), men samtidig en overgivelse til en *Berufskonstruktion* [erhvervs konstruktion], som kom ”udefra” i stedet for en udvikling på den gode sunde måde gennem ”professionalisering indefra,” dvs. som respons til medlemmernes ønsker.”³²

Der er flere pointer, som er relevante at understrege i denne sammenhæng. For det første tager McClelland afstand fra rene egoismeanklager, altså at professioner altid blot kæmper for deres egen statusforhøjelse. For det andet kritiserer han påstande om, at krav om længere uddannelse blot er udtryk for en uheldig elitisme. Endelig, for det tredje, gør han op med opfattelsen af, at professionalisering ”indefra”, baseret på egne medlemmers interesser, skulle være afgørende bedre end professionalisering ”ovenfra” gennem statslig eller politisk medvirken og/eller initiativ.

Forskellen er altså i udgangspunktet beskrevet af McClelland ud fra ovenstående internationale sammenligning imellem professionaliseringen i den amerikanske kontekst (præget af indefra-professionalisering) og den kontinentaleuropæiske (præget af ovenfra-professionalisering). Hans position er at relativere vurderingen af den ene form som *bedre* end den anden.

Den nævnte britiske sociolog Julia Evetts tager i sine analyser udgangspunkt i

---

32 McClelland 1990: 99.

McClellands bruk af begreberne professionalisering ”indefra” og ”ovenfra.” Hendes hensigt er dog ikke at anvende disse til at beskrive forskelle imellem USA og Europa, men til kritisk at kunne analysere dynamikkerne i den særlige udvikling, som nye professioner som lærere og socialarbejdere har gennemgået igennem de sidste ca. 30 år i en europæisk kontekst. I den nuværende professionaliseringsbølge er staten meget nærværende i at skubbe en (ny) professionalisme fremad, en brug af begrebet professionalisme, som Evetts med henvisning til Foucault betegner som en disciplinerings- og magtideologi, og som hun kalder professionalisering *ovenfra*. Modstykket til denne statslige vilje til at professionalisere er professionsbestræbelser *indefra*, dvs. fra fagorganisationerne selv, som beskrives som en særdeles vanskelig øvelse i den nuværende situation.³³

De norske uddannelsessociologer Lise Granlund, Sølvi Mausethagen og Elaine Munthe anvender også begreberne professionalisering *ovenfra* og *indefra* til en analyse af den nationalpolitiske og fagpolitiske diskurs om norsk læreruddannelse fra 1990’erne og frem til 2010. Et meget sigende og enkelt fund fra denne undersøgelse var, at hvor udmeldingen fra Stortinget, der kom i 2009, anvender professionsbegrebet 126 gange, var det i en tilsvarende melding fra 1996 anvendt blot to gange.³⁴ Forfatterne finder ud fra deres analyser, at en ”profesjonaliseringsdiskurs” i denne periode bliver konstrueret ”ovenfra.” Den nyere professionalismeopblomstring omfavnes altså ovenfra (fra politisk side), men også, og samtidig, indefra (fra fagorganisationernes side).

Dette billede, som viser, at professionsbegrebet så at sige ikke har nogen naturlige fjender i den fagpolitiske debat, giver i sig selv anledning til en vis skepsis. Kan det passe, at alle parter pludselig er blevet begejstrede for samme løsninger på en gang, og at svaret på alle problemer er professionalisering? Dette spørgsmål forfølges i en diskursivt anlagt analyse af, om der mon menes helt det samme med begrebet professionalisme fra hhv. nationalpolitisk og fagpolitisk hold:

”Et interessant funn er at Stortingsmeldingene og innstillingene først og fremst knytter profesjonsbegrepet til den yrkesrettede kunnskapen, mens Utdanningsforbundet gjennomgående bruker begrepet for å betegne medlemmene sine i deres oppgaver. De knytter også begrepet til lærerens faglige og yrkesmessige kunnskap og til autonomi, skjønn og tillit, som i en mer klassisk profesjonsteoretisk forståelse.”³⁵

Kort sammenfattet er professionaliseringsbegrebet *ovenfra* et begreb, der sigter til ”en større vektlegging av yrkesbasert kunnskap og funksjonelle kompetanser”;

---

33 Evetts 2003.

34 Granlund, Mausethagen og Munthe 2011: 16.

35 Ibid.: 1.

mens professionaliserings-begrebet *indefra* er præget af at ”tilliten skal være bygget på at profsjonen selv tar et ansvar for kvaliteten i skolen.”³⁶

Resultatet af denne undersøgelse er interessant på flere måder. Det henviser for det første til det ofte forekommende og ofte påpegede fænomen, at politik er kampen om at definere, hvad der bør lægges i centrale begreber. Det andet er, at professionssociologien anvendes politisk og strategisk til at definere roller og mål. Det, som i indledningen blev beskrevet som socialvidenskabens dobbelte hermeneutik, er tydelig ud fra denne undersøgelse. Sociologiske beskrivelser og begrebskonstruktioner vandrer fra akademiske cirkler ud i den kulturelle og politiske debat og omdannes til identitetsmarkører, fagpolitisk ammunition og selvforståelser.

Undersøgelsen kan sættes i sammenhæng med de ovenstående kategorier ved at se på anvendelsen af professionsbegrebet *indefra* hhv. *ovenfra*. Det er tydeligt, at det professionsbegreb, som mest understøtter lærernes egen opfattelse, er det, som også fremgår i den tidlige fase i amerikansk sociologi og af borgerskabstilgangen. Disse positioner (lærernes nyere selvforståelse, klassisk amerikansk sociologi og borgerskabstilgangen) henviser alle til det, jeg her vil kalde en *kulturel* tilgang til lærerrollen. I denne tilgange lægges der vægt på begreber som kald, dannelse, tillid, et alment synspunkt og en fælles etisk platform. Tilgangen giver ekkoer tilbage til den dannelsesborgerlige opfattelse af, hvad det ville sige at være en god lærer, og hænger sammen med en styringsform, som ud fra et meget grundigt og kvalitetssikret *input* kunne nøjes med at rammesætte den embedsmandslignende lærers virksomhed. Sammenfattende kendetegnes denne europæiske tradition af et kulturbåret uddannelsesprincip, og et kulturbåret alment synspunkt i erhvervsudøvelsen.

Heroverfor er det tydeligt, at professionaliseringen *ovenfra* er præget af en teknisk opfattelse af lærere som eksperter med visse metodiske kompetencer til at nå de nøje fastlagte mål for *output*, der ligger i de *New Public Management*-inspirerede styringsformer.

Forskellen for uddannelserne står dermed imellem en bred socialisering ind i et værdibåret kulturfællesskab versus tilegnelsen af mere eller mindre personliggjorte teknisk/metodiske evner til dette eller dette.

Afsluttende refleksioner

Denne artikel skelner imellem en angelsaksisk og en kontinentaleuropæisk tilgang til det, der sammenfattende kan betegnes som middelklasseerhverv eller i nyere amerikansk sammenhæng: ”expert occupations.” Det er naturligvis til diskussion, hvor meget man kan/skal rendyrke nationale eller for den sags skyld kontinentale forskelle inden for den videnskabelige sprogbrug. Nogen vil mene, at indfødte sociologier hører en svunden tid til. Andre, som denne for-

---

36 Ibid.: 20-22, 32.

fatter, vil prøve at se, hvilke forskelle der opstår, når en tilgang afløses/overlejes af en anden.

Receptionen af professionsbegrebet i kontinentaleuropæisk sammenhæng set i forhold til borgerskabstilgangen viser en række spændinger. Hvor Frits Ringer ser næsten hele den kontinentaleuropæiske udvikling som bagud, og umoderne, ser Peter Lundgren den tidlige bureaukratisering af kvalifikation og certificering som et kraftigt og afgørende modernitetsforspring i forhold til et klondike-billede af USA som en kvalificeringsmæssig udørk. Dannelsesborgerskabet var i så fald hhv. enten en flok umoderne mænd i den moderne verden eller modernitetens meritokratiske, inklusionsvenlige, højt kvalificerede og dannelses-motiverede frontløbere.

Hvis Ringer har ret, er det bare med at importere hele pakken fra USA og billige international konvergens, både i sprog og handling. Hvis Europa, netop med hensyn til kvalificering, uddannelse og kvaliteten af sine offentlige funktioner, netop har haft et væsentligt modernitetsforspring, kan man spørge, hvad vi skal med den nyere import fra USA af forståelsesrammer, problemdiagnoser og løsningsforslag?

Jürgen Kocka gør sig til talsmand for at analysere bredere implikationer af middelklassens erhverv og deres kulturelle og socialpsykologiske følgevirkninger i samfundet. Med dette synspunkt in mente kan advarslen imod en overdreven utilitarisme i den amerikanske kultur hos Parsons ses som profetisk. Hvis alle middelklasseerhverv skal teknificeres og slankes ud fra utilitaristiske præmisser, er følgerne for samfundet måske mere omfattende, end man aner.

Professionsbegrebet har i skandinavisk sammenhæng igennem de seneste 20-30 år fået en kraftig både nationalpolitisk og fagpolitisk opblomstring, som i sig selv må forstås som et symptom på en udvikling. Hvad er denne opblomstring tegn på – om ikke den er helt tilfældig? Årsagerne til denne nyere skandinaviske opblomstring af professionsbegrebet kan undersøges langt mere indgående, end det har været muligt i denne sammenhæng. Det kan iagttages, at professionsdefinitioner til stadighed dukker op, og mange grupper kæmper for professionalisering. Hvad skal denne øvelse egentlig gøre godt for? Hvorfor er professionalisme det nye magiske ord for mange erhvervsgrupper?

En forklaring kunne være, at begrebet kan bruges af semi-professioner eller nyere professioner som et kampbegreb, hvilket måske er en forståelig reaktion imod en almindelig nedvurdering af offentligt ansatte i en neoliberal, utilitaristisk tid.

En anden forklaring kunne være, at den nye professionalisering ovenfra passer med *New Public Management*-inspirerede reformer af velfærdsstaten. En relevant pointe, som McClelland nævner, men lægger afstand til, er, at hvad staten giver, kan staten tage igen. Professionalisering ovenfra kan i denne sammenhæng

forstås som enten en vej til ”afprofessionalisering” eller ”hjælp til selvhjælp,” som Fredrik Thue har spidsformuleret denne ambivalente tendens i samtiden.³⁷

Endelig kan peges på, at hele uddannelsesdiskursen er præget af en ny erhvervsrettethed, fra vugge til grav. Professionalisering af (alle?) uddannelser og (al?) forskning knytter et positivt begreb til en ønsket slankning af sektorens andre mere dannelsesorienterede og kulturelle opgaver.

I Skandinavien er de nye professioner vokset helt sammen med velfærdstaten, og diskussionen lader til at stå imellem et *før* og et *efter New Public Management*-inspirerede reformer af velfærdsstaten. Statsindbindingen af mange middelklasseerhverv er dermed det konstante i det skandinaviske tilfælde, men der er sket en udvikling fra en korporativ, tillidsfuld og samarbejdende velfærdsstat til en performativ, kontrollerende og agonistisk statslighed i mødet med lærerstanden. Her er ovenfra/indefra modsætningen helt afgørende. Professionsbegrebet bliver ovenfra til et rensbegreb præget af en økonomistisk farvet *wishful rationalism*: Kan vi fjerne alt andet fra uddannelserne og institutionerne end den lydefri funktion af den ansatte? Denne nye, måske ideologisk set neoliberale brug af begrebet står i kontrast til den tidlige amerikanske professionssociologiske tradition, hvor nogen af de centrale aspekter af en profession var: et videnskabeligt vidensgrundlag, autonomi og skøn, faglig organisering, etisk grundlag, monopol inden for jurisdiktionen, subjektiv identifikation med faget, autenticitet og altruisme.

Konkluderende kan der derfor peges på en ny fagpolitisk og uddannelsespolitisk front. På den ene side står de indfødte europæiske og skandinaviske begreber, som borgerskabstilgangen lægger vægt på, og som spiller sammen med det importerede klassiske professionsbegreb. På den anden side står en neoliberal organisationsopfattelse af professionalisering. Denne front er langt fra så konfliktfri, som den overfladiske betragtning af professionsbegrebets popularitet kunne tyde på.

Overskriftens spørgsmål om professionsbegrebet manglende naturlige fjender i vores skandinaviske kontekst viser sig underbygget af, at alle grupper opfatter *professionalisering* som et positivt mål for udviklingen af både uddannelser og erhverv. Derfor må konklusionen blive: pas på! Se altid efter hvem, der benytter dette ord, i hvilken hensigt og med hvilke referencer.

Summary

The article points to the double hermeneutics of the social sciences. The sociology of professions has certainly not only been an academic endeavour, but has lately influenced the development of many occupations in the Anglophone world, in continental Europe as well as in Scandinavia. The modern concept of a profession is followed in this article from early American sociology to its reception in continental historical scholarship of the late 1980s. The differences of a

---

37 Fredrik Thue i et oplæg på Universitetet i Agder, Norge 2016.

bourgeoisie approach to the history of middle class occupations and a *professions approach* are outlined. The political implications of this difference in conceptual approach are finally analysed in a Scandinavian context with special attention towards the distinction of professionalization from "above" or "within" (i.e. professionalization through state driven or professionally driven processes). The article concludes accordingly by pointing out a new front in occupational and educational politics. The one side of this front consists of continental European ideas and conceptualisations in alliance with classical American sociology. This position promotes a broad *Bildung*-oriented cultural approach to educating future professionals. On the opposite side stands the neoliberal organisational approach that promotes more technically oriented and individualised educational approaches.

Jesper Eckhardt Larsen (f. 1967) er ph.d. fra Danmarks Pædagogiske Universitet (DPU) og førsteamanuensis i pædagogik ved Universitetet i Agder (Norge). Han har forsket i universitetshistorie, i uddannelseshistoriens rolle i et samfundsperspektiv, i kolonial dansk skolehistorie og i læreruddannelserne i Norge og Danmark. Forfatter til bøger om den danske dannelsesstradition, om humanioras situation og om uddannelseshistorie fra et videnspolitisk synspunkt. Seneste artikel om akademisering af læreruddannelserne i Norge og Danmark: Larsen, J. E. (2016) Academisation of Teacher Education: Sites, Knowledge Cultures and Changing Premises for Educational Knowledge in Norway and Denmark. In: Pedagogy and Educational Knowledge: Ambitions and Imaginations in Teacher Education. Verlag Julius Klinkhardt.

Litteraturliste

- Collins, R. (1990), Market closure and the conflict theory of the professions. I: M. Burrage & R. Torstendahl (eds.), *Professions in theory and history: Rethinking the study of the professions*. London: Sage Publications (s. 24-43).
- Evetts, J. (2003), Reinterpreting professionalism: as discourse of social control and occupational change. I: L. Svensson & J. Evetts (Eds.), *Conceptual and Comparative Studies of Continental and Anglo-American Professions*. Göteborg: Göteborg University (s. 21-33).
- Laursen, P. F., Moos, L., Olesen, H. S., & Weber, K. (2006), *Professionalisering: en grundbog*. Roskilde Universitetsforlag.
- Fauske, H. (2008), Profesjonsforskningens faser og stridsspørsmål. I A. Molander og L.I. Terum (red.) *Professionsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget (s. 31-53).
- Giddens, A. (1984), *The Constitution of Society: Outline of a Theory of Structuration*. Berkeley: The University of California Press.
- Granlund, L., Mausethagen, S., & Munthe, E. (2011), *Lærerprofesjonalitet i spenningsfeltet mellom policy og profesjon*. Oslo: Oslo University College, Centre for the Study of Professions.
- Grønder-Hansen, K. (2013), *Den gode – den onde og den engagerede. 1000 år med den danske lærer*. København: Muusmann forlag.

- Habermas, J. (2009), *Borgerlig offentlighed*, København: Informations forlag.
- Heiret, J. (2003). Profesjoner og profesjonsbegreper i norsk historieforskning. I *Historisk Tidsskrift* (norsk), bind 82, s. 201-228.
- Hjort, K. (2005), *Professionaliseringen i den offentlige sektor*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Kocka, J. (1990), 'Bürgertum' and professions in the nineteenth century: two alternative approaches. I: Burrage and Torstendahl (eds.), *Professions in theory and history: Rethinking the study of the professions* (s. 62-74). London: Sage Publications.
- Kocka, J. (1999), *Industrial culture and bourgeois society: Business, labor, and bureaucracy in modern Germany*. Oxford, New York: Berghahn Books.
- Lundgreen, P. (1988), Wissen und Bürgertum. Skizze eines historischen Vergleichs zwischen Preußen/Deutschland, Frankreich, England und den USA, 18.-20. Jahrhundert. I: Siegrist, H. (Ed.), *Bürgerliche Berufe: Zur Sozialgeschichte der freien und akademischen Berufe im internationalen Vergleich* (s. 106-24). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Parsons, T. (1939), The professions and social structure. I: *Social forces*, 17(4), s. 457-467.
- McClelland, C. E. (1990), Escape from freedom? Reflections on German professionalization, 1870-1933. I: R. Torstendahl & M. Burrage (eds.), *The Formation of Professions: Knowledge, State and Strategy* (s. 97-113). London: Sage Publications.
- Ringer, F.K. (1979), *Education and society in modern Europe*. Bloomington: Indiana University Press.
- Sciulli, D., & Halley, J. A. (2009), Professions and Bürgertum: etymological ships passing, night into day. I: *Comparative Sociology*, 8(2), s. 202-246.
- Siegrist, H. (Ed.). (1988), *Bürgerliche Berufe: Zur Sozialgeschichte der freien und akademischen Berufe im internationalen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Slagstad, R. (2014), Profesjonene i norsk samfunnsforskning. I: R. Slagstad og J. Messel (red.), *Profesjonshistorier*. Oslo: Pax Forlag.
- Svensson, L. & J. Evetts (2003), Introduction. I: L. Svensson & J. Evetts (Eds.), *Conceptual and Comparative Studies of Continental and Anglo-American Professions* (s. 5-17). Göteborg: Göteborg University.
- Tenorth, H. E. (2006), Professionalität im Lehrerberuf. I: *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 9(4), s. 580-597.